

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΙ ΟΓ' - ΟΔ'

ΛΕΙΜΩΝΑΡΙΟΝ

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ

ΤΩ ΚΑΘΗΓΗΤῃ ΝΙΚΟΛΑΩ Β. ΤΩΜΑΔΑΚῃ

Προέδρῳ τῆς Ἑταιρείας καὶ διευθυντῇ τοῦ περιοδικοῦ αὐτῆς

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΜΥΡΤΙΔῆ
1972-1973

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Η «ΑΠΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ» ΤΟΥ Δ. ΔΑΡΒΑΡΗ ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ

Στὸ Παλαιὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Βενετίας, τὸ ὁποῖο ἐναπόκειται σήμερα στὴν ἀκούραστη φροντίδα τοῦ ἐκεῖ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου, εὐρίσκεται ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Πέτρου Δάρβαρη μετὰ τοὺς ἑφόρους τοῦ Ἑλληνικοῦ Φλαγγινianoῦ Σχολείου καὶ «Ἐπιστάτας τοῦ γένους», ἡ σχετικὴ μετὰ τὴν ἐκδόσιν τῆς «Ἀπλοελληνικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας» τοῦ Δημητρίου Δάρβαρη.

Ὡς γνωστὸν, ἡ ζωὴ τοῦ Δημητρίου Δάρβαρη, λογιου ἀπὸ τὴν Μακεδονία, ποὺ ἐδράσατο στὴν ἀλλοδαπή, καλύπτει τὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ 18ου καὶ περίπου τρεῖς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰ.

Ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Κ. Σάθας¹, ὁ Δάρβαρης ἔμαθε τὴν σλαβωνικὴν καὶ τὴν λατινικὴν στὴν Πέστη καὶ ἀργότερα συμπλήρωσε τὶς γνώσεις του στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα στὸ Βουκουρέστι. Ὑστερα ἀπὸ μὴ τετραετία στὴν Σαξονία, ἄκουσε μαθήματα φιλοσοφίας καὶ ἐδίδαξε ἀρκετὸ χρονικὸ διάστημα τὰ Ἑλληνικὰ στὴν Ζέμονα. Τέλος ἐγκαταστάθηκε στὴν Βιέννη, ἔπαισε μέχρι τὸν θάνατό του δὲν ἔπαυσε νὰ συγγράφῃ πρωτότυπα ἔργα καὶ νὰ μεταφράζῃ διάφορα «κοινωφελῆ συγγράμματα».

Τὸ ἔργο του εἶναι ὀγκωδέστατο πρὸς ἀριθμὸν σελίδων. Ὅλα τὰ βιβλία του σχεδὸν εἶναι ἠθικοδιδασκτικῶν περιεχομένου καὶ ἀρκετὰ μᾶς εἶναι γνωστὰ κυρίως ὡς σχολικὰ ἐγχειρίδια στοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν. Ἀπ' αὐτὰ ἀναφέρουμε μερικὰ, ὅπως : «Ἐισαγωγὴ εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν» (Βιέννη 1798), «Ἐκλογάριον Ἰρραικῶν» (Βιέννη 1804), «Γραμματικὴ ἀπλοελληνικὴ» (Βιέννη 1806), «Ἐπιτομὴ Φυσικῆς» (Βιέννη 1812), «Χρηστομάθεια ἀπλοελληνικὴ» (Βιέννη 1820) κ.ά.

1. Πλ. Κ. Σάθας, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Ἀθήναι 1868, σ. 564 καὶ Ἀνδρ. Δημητρακοπούλου, Προσθήκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν Νεοελληνικὴν Φιλολογίαν Κοιν. Σάθας, Λειψία 1871, σσ. 97 - 98.

Ἐπίσης ἐδημοσίευσε τοὺς «Χαρακτῆρες τοῦ Θεοφράστου μετὰ συντόμων κριτικῶν ἐπιστασιῶν» (Βιέννη 1818) καὶ μετέφρασε ἀπὸ τὰ ρωσικὰ «Ἱερὰ κατήχηση», ποὺ ἀνατυπώθηκε ἀπὸ τὸν Γ. Γεννάδιο μὲ δαπάνη Ἄνδρ. Κορομηλά. *Ἄλλες μεταφράσεις εἶναι, στὰ γερμανικὰ ἢ «Πέτρα σκανδάλου» τοῦ Ἰλίας Μηνιάτη (Βιέννη 1787), στὰ σλαβωνικὰ ἢ «Χρηστοθήεια» τοῦ Ἄντ. Πυζαντίου (Βιέννη 1786), ἔργο ποὺ παρέφρασε ἀργότερα ὁ Καισάριος Δαπόντες¹, τέλος δὲ ὁ «Καθρέπτis Χριστιανῶν» (Βουδα 1801) καὶ «Κέβητος ἠηβαίου Πίναξ καὶ Ἐπικτήτου Ἐγχειρίδιον» (Βουδα 1801)².

Ἡ ἀπλοελληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεῖα τυπώθηκε τὸ 1821 μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Πέτρου Δάρβαρη³, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ του.

Τὸ ἔργο αὐτὸ βιβλιογραφεῖται στὴν «Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία» Γκίνη - Μέξα⁴. Ἐπίσης ὁ Νικόλ. Δελιαλῆς τὸ ἀναφέρει στὸν «Κατάλογο ἐκτύπων δημοτικῆς βιβλιοθήκης Κοζάνης»⁵.

Ἀντίτυπο τοῦ βιβλίου αὐτοῦ μελετήσαμε στὴν Γεννάδειο Βιβλιοθήκη⁶ καὶ στίς πρὸ κάτω γραμμὲς τὸ περιγράφομε⁷.

Τὸ βιβλίο εἶναι σχήματος 8ου καὶ περιλαμβάνει 15' + 502 σελίδες. Ἴδου τί περιέχουν οἱ σελίδες:

α. α': ἀπλοελληνικὴ ἐγκυκλοπαιδεῖα ἀπλοελληνικὴ.

Πρόημα ὑψίγονον τοῦ σοφολογιωτάτου μακαρίτου κυρίου Δημη-

1. Ἠρβλ. Κ. Δαπόντε, Χρηστοθήεια, Βενετία 1770, στὸν Ε. Longgrand, Bibliographie Hellénique, 18e siècle, tome II, Paris 1928, σσ. 132 - 136, ἀρ. 739, ἐπειὶ ὁ πλήρης τίτλος καὶ ἡ περιγραφή τῆς ἐκδόσεως. Ἐπίσης βλ. Π. Ζερβέντη στὴν «Byzantinische Zeitschrift» 16, 1907, σσ. 241 - 253 καὶ Ν. Πολίτου, στὴν «Λαογραφία» 2, 1911, σσ. 710 - 712.

2. Ἠλ. Κατάλογο τῶν ἔργων τοῦ λεπτομερῆ στὰ πρὸ πάνω μνημονευθέντα ἔργα Κ. Σάθα καὶ Ἄ. Δημητρακοπούλου.

3. Ὁ Π. Δάρβαρης, ὁ ἐπιλεγόμενος Πεντάδης, ἦταν καὶ αὐτὸς λόγιος. Μετέφρασε τὸ ἔργο τοῦ (Hussinet «Δάρβης») καὶ ἐπέβλεψε στὴν ἔκδοση καὶ ἄλλων συγγραμμάτων τοῦ ἀδελφοῦ του.

4. Δ. Γκίνη - Ηαλ. Μέξα, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία, τόμ. Α', Ἀθήναι 1939, σ. 280, ἀρ. 1847 = Βιβλιοθ. Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας Γ4/Π227 [Γ. Πλουμίδη, Ἐὰ παλαιὰ Ἑλληνικὰ βιβλία τοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας, Ἐθναυρίσματα 6, 1969, σσ. 134].

5. Ν. Δελιαλῆ, Κατάλογος... (Δημοσιεύματα Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης, ἀρ. 1) Μέρος α', Θεσσαλονίκη 1948, σ. 68, ἀριθ. 242.

6. Φέρει τὸν ἀριθμ. ΜΟΗ. 297.

7. Συγκεκριμένα τὸ ἀντίτυπο αὐτὸ δόθηκε σὰν σχολικὸ βραβεῖο σὲ μὴ μαθήτρια, Δέσποινα Δαμιανοῦ τὸ 1849, στὴν Ἑλληνικὴ Σχολὴ Τεργέστης ἀεπιμελείας καὶ χρηστοθήειας Ἐνεκα.

τρίου Νικολάου του Δαρβάρως εκδόθεν εις χρήσιν τῶν σπουδαζόντων Νέων τοῦ Γένους φιλοπόνοῦ ἐπιστάσις τοῦ ἐλλογίμου αὐτοῦ ἀδελφοῦ Πέτρου Νικολάου τοῦ Δαρβάρως τοῦ καὶ Πεντάδου.

Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας, ἐν τῷ τυπογραφείῳ τοῦ Ι. Β. Σβηκίου 1829».

σ. β' : «Διπλοῦν ὀρώσιν οἱ μαθόντες γράμματα».

σ. γ' - δ' : Ἀφιέρωση τοῦ βιβλίου τοῦ Δημητρίου Δάρβαρη, ποῦ ἐδᾶ πάνησε τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς του γιὰ τοὺς νέους, ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ του Η. Δάρβαρη στοὺς ἀ' ἐλλογίμους καὶ φιλομαθεῖς Νέους, Βιέννα τῇ 20 Μαΐου 1829».

σ. ε' - η' : Ὁ ἐπιμελητῆς τῆς ἐκδόσεως σ' ἓνα πρόλογό του, ποῦ ἀπευθύνεται «Τοῖς ἐντευξομένοις», κατατοπίζει τοὺς ἀναγνώστας σχετικὰ μὲ τὴν συγγραφή, τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν προσπάθεια ἐκτυπώσεως.

Στὴν ὑποσημείωση τῆς σ. ε' γράφει ὁ ἴδιος ὁ Πέτρος Δάρβαρης: «Ὁ μακαρίτης ἀδελφός μου ἐγεννήθη τῇ 13/24 Λύγ. 1757 ἐν τῇ κατὰ τὴν Μακεδονίαν κωμοπόλει Κλεισοῦρα πλησίον τῆς Καστορίας καὶ ζήσας ὑπὲρ τὰ 65 1/2 ἔτη, ἐτελεύτησε ἐν Βιέννῃ μετ' ὀλιγόχρονον ἀσθένειαν ἀπὸ ὑδρώπικαν τοῦ στήθους τῇ 21 Φεβρ. ἤτοι 5 Μαρτίου 1823, τὸ ἑσπέρας μετὰ τὰς 5 ὥρας».

Στὸ κύριον μέρος τοῦ προλόγου του γράφει, ὅτι ὁ Δημήτριος Δάρβαρης κατεγίνετο μὲ τὸ ἔργον αὐτὸ μετὰ τὸ 1820 καὶ ὅτι δὲν ξεύρει ἀν τὸ τελείωσε ἢ εἶχε νὰ γράψῃ καὶ ἄλλο. Τὸ διαιρεῖ πάντως σὲ 12 τμήματα, τὰ ἐξῆς:

- α) Γενικὴν θεωρίαν τῶν φυσικῶν σωμάτων.
- β) Φυσικὴν ἱστορίαν τῶν ζώων.
- γ) Γενικὴν θεωρίαν περὶ ἀνθρώπου.
- δ) Ἠθικὴν.
- ε) Γεωργικὴν.
- ς) Ἐμπορικὴν.
- ζ) Ὠραίας καὶ ἐλευθέρας τέχνας.
- η) Λογικὰς τέχνας.
- θ) Ἱστορίαν.
- ι) Σύντομον Μυθολογίαν ἑλληνορωμαϊκὴν.
- ια) Σύντομον Ἀρχαιολογίαν Ἑλλήνων.
- ιβ) Σύντομον Εἰδήσιν περὶ τῶν ἀξιολογωτέρων Ἑλλήνων συγγραφέων πρὸ Χριστοῦ καὶ μετὰ Χριστὸν ἀκμασάντων. Ἐπίσης, παράρτημα καὶ διαιτητικὰ τινὰ παραγγέλματα.

Ἦθελε ὁ Πέτρος Δάρβαρης νὰ δημοσιεύσῃ καὶ βιογραφία καὶ εἰκόνα τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀλλὰ τὰ ἀπαρατρέχειν.

σσ. θ' - ιβ': Πίναξ περιεχομένων

σσ. ιγ' - ις': Κατάλογος τῶν «Κυρίων συνδρομητῶν», πρὸς τοὺς ὁποίους εἶχε ἀπευθυνθῆ, κατὰ τὸ σύστημα ποῦ συνηθίζονταν στὶς ἐκδόσεις τῶν χρόνων ἐκείνων, μέχρι καὶ τῶν πρώτων χρόνων τοῦ δικοῦ μας αἰῶνος.

Στὴν σ. ιε' διαβάζομε τοὺς συνδρομητὰς στὴ Βενετία. «Οἱ εὐγενέστατοι καὶ ἐντιμιολογιώτατοι κύριοι Αἰμίλιος Τυπάλδος, Ἄ. Μουστοξύδης καὶ Κων/τίνος Καβάκος, ἐπιστάται καὶ Ἔφοροι διὰ τὸ Ἑλληνικὸν Φλαγγινιανὸν σχολεῖον, ἡ σώματα» καὶ ἀπὸ κάτω «ὁ εὐγενέστατος κύριος Ἰωάννης Νινῆς».

Ἀκολουθεῖ τὸ κείμενο μὲ τὴν σειρὰ τῶν κεφαλαίων, ποῦ γράφομε πρὸ πάντων, καὶ στὶς σσ. 511 - 512 ὑπάρχει:

«Κατάλογος τῶν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου κυρίου Δημητρίου Νικολάου Δαρβάρεως ἐκδοθέντων βιβλίων, ἐξ ὧν τὰ πλεῖστα μετὰ καὶ ἄλλων τινῶν εὐρίσκονται παρ' ἐμοὶ τῷ ὑπογεγραμμένῳ διὰ πώλημα».

Μετὰ τὸν κατάλογο, τέλος, ὑπογράφει:

Βιέννα τῇ 27 Ἰουνίου 1821.

Πέτρος ὁ Δάρβαρης.

Γιὰ τὴν ἐκδοσὴ αὐτοῦ τοῦ βιβλίου ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία, ποῦ δημοσιεύομε πρὸ κάτω, σώζεται σὲ ἐντυπο φυλλάδιο ἢ προκήρυξη τοῦ Π. Δάρβαρη ἀπὸ τὴν Βιέννη μὲ ἡμερομηνία 31 Δεκ. 1827¹. Σ' αὐτὴ γίνεται σύσταση πρὸς φίλους, ποῦ θέλουν νὰ μάθουν τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα, νὰ διαβάσουν τὸ ἔργο, τὸ ὁποῖο προβλέπεται νὰ περιλαμβάνῃ ὅσα ἐγράψαμε καὶ ὀρίζεται ἡ τιμὴ κάθε ἀντίτυπου. Μὲ στάχωμα δεμένο κάθε ἀντίτυπο κοστίζει 3 φιορίνια καὶ 6 κρότσερ ἀργυρά². Οἱ συνδρομηταὶ ὅμως θὰ μπορέσουν νὰ τὸ προμηθευθοῦν μὲ 2 φιορίνια καὶ 6 κρότσερ ἀργυρά. Ὅποιος ἀγοράσῃ δέκα ἀντίτυπα, θὰ λαβαίῃ ἓνα, ἐνδέκατο, δωρεάν. Τέλος στὴν προκήρυξή αὐτὴ ζητεῖται προκαταβολή, ποῦ νὰ στέλλεται στὸν ἴδιον τὸν Πέτρο Δάρβαρη.

Σὲ ἄλλο ἀντίγραφο σημείωμα³ μὲ ἡμερομηνία 21 Δεκ. 1828/3

1. Παλαιὸ Ἄρχεῖο, busta 67, Carta relativo al Collegio Flangini.

2. Στὴν ἐποχὴ ποῦ ἀναφερόμαστε τὸ φιορίνι στὴν Αὐστρία εἶναι ἀργυρὸ καὶ διαίρειται σὲ 60 κρότσερ. Τὸ 1858 ἓνα φιορίνι εἶχε 100 κρότσερ.

3. Παλαιὸ Ἄρχεῖο, busta 67, Carta relativo...

Ἰαν. 1829 οἱ Κοινοτικοὶ τῆς Βενετίας ρωτοῦν κάποιον Ἀντωνόπουλο στὸ Γριέστι, τί ἔγιναν τὰ βιβλία ποὺ ἄφησε ὁ Δάρβαρης στὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα τῆς αὐστριακῆς ἐπικρατείας.

Σὲ ἐπιστολὴ¹ του τῆς 24 Δεκ. 1828/5 Ἰαν. 1829 ἀπαντᾷ ὁ Ἀντωνόπουλος, ὅτι δὲν γνωρίζει αὐτὸ ποὺ τὸν ρωτοῦν, ἀλλὰ μόλις μάθη, θὰ τοὺς πληροφορήσῃ.

Ἡ πρώτη ἐκκλήση τοῦ ἐκδότου δὲν εἶχε, ὅπως φαίνεται, τὰ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα καὶ ἔτσι δόθηκε μιὰ παράταση στὴν προκήρυξη τῆς 31 Δεκ. 1827, μέχρι τῆς 18 Φεβ. 1829). Αὐτὸ πληροφοροῦμεθα ἀπὸ ἓνα νέο ἔντυπο φυλλάδιον², ὅπου κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο καλοῦνται, ἔτσι ἐνδιαφέρονται, νὰ ἐγγραφοῦν συνδρομηταὶ μὲ τὴν ἴδια τιμὴ τῆς προηγούμενης προκήρυξεως.

Στὴν πρώτη ἐπιστολῇ, μὲ ἡμερομηνία 12/24 Ἰαν. 1829) ἀπὸ τὴν Βιέννη, ὁ Π. Δάρβαρης πληροφορεῖ τοὺς ἑφόρους τοῦ Σχολείου ὅτι στέλνει τὰ βιβλία, ποὺ ὥρισε ὁ ἀδελφός του νὰ δοθοῦν στὴν Ἑλληνικὴ Σχολὴ Βενετίας. Ἐπίσης τοὺς ἀνακοινώνει, ὅτι ἀπεφάσισε νὰ ἐκδώσῃ τὴν «Ἀπλοελληνικὴ Ἑγκυκλοπαιδεία» τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ ζητεῖ νὰ τοῦ γράψουν πύσα σώματα θέλουν.

Στὴν δευτέρῃ ἐπιστολῇ, μὲ ἡμερομηνία 10 Φεβρ. 1829) ἀπὸ τὴν Βενετία, οἱ σχολικοὶ ἑφόροι Λιμίλιος Τυπάλδος, Ἀνδρέας Μουστοξύδης καὶ Κωνστ. Καβάκος, ζητοῦν ὅπως τὰ ἤδη ὑπάρχοντα βιβλία σταλοῦν στὴν Τεργέστη, ἀπὸ ὅπου θὰ τὰ παραλάβουν. Ἐπίσης ζητοῦν ἕξι σώματα τῆς νέας Ἑγκυκλοπαιδείας καὶ ἐγγράφονται συνδρομηταί.

Ἡ τρίτη ἐπιστολῇ, γραμμένη ἀπὸ τὸν Π. Δάρβαρη, μὲ ἡμερομηνία 30 Μαρτ./11 Ἀπρ. 1829) ἀπὸ τὴν Βιέννη, περιλαμβάνει τὴν εἰδοποίησιν τῆς ὀριστικῆς ἀποστολῆς τῶν βιβλίων, ποὺ ἀναφέρθηκαν πρὸ πάντων καὶ ποὺ ἄφησε ὁ μακαρῆτης ἀδελφός του στὴν Σχολὴ Βενετίας.

Στὴν ἐπιστολῇ αὐτῇ διαβάζομε κάτι, ποὺ μπορούμε νὰ τὸ ταυτίσωμε μὲ νεώτερες ἐρευνες. Γράφει ὁ Π. Δάρβαρης:

α' Πξεύρετε δὲ ὅτι μερικὰ σώματα ἀντὶ δεμένων ἔπρεπε νὰ τὰ λάβω ἄδιστα, καὶ διὰ τινὰ λειψὰ ὑποῦ ἐφάνησαν εἰς τὴν μοιρασίαν ἐπρὸςθεσιν ἐγὼ ἐκ τῶν ἄλλων βιβλίων τοῦ μακαρῆτου ἀδελφοῦ μου μερικὰ σώματα,

1. Παλαιὸ Ἀρχεῖο, busta 67, Carta relativo...

2. Παλαιὸ Ἀρχεῖο, busta 67, Carta relativo...

ολον έπιτομάς φυσικής¹ και έγχειρίδια χριστιανικά², δια να μη ζημιώνηται τó σχολείον Σας».

Ό καθηγητής κ. Μ. Μανούσας στην "Έκθεση πεπραγμένων του Έλλ. Ίνστιτούτου Βενετίας για τὰ έτη 1966 - 1967"³ γράφει, ότι ανέυρε άδελτώτα τυπογραφικά φύλλα βιβλίων του Δημ. Ν. Δαρβάρεως, έκτυπωθέντα άρχομένου του παρελθόντος αιώνος, τὰ όποια έδιπλώθησαν και συνεκρότησαν πολυάριθμα πλήρη σώματα, σπανίων έντύπων». Ασφαλώς πρόκειται για τὰ έντυπα που παρέλαβε τόν Όκτ. του 1829 ή Έλληνική Κοινότητα Βενετίας⁴.

Στην τέταρτη επιστολή οι ίδιοι σχολικοί έφοροι, με ήμερομηνία 8 Μαΐου 1829 από την Βενετία, πληροφορούν τόν Π. Δάρβαρη, ότι τὰ βιβλία έφθασαν στην προορισμό τους και ότι κάποιος εκπρόσωπός των, ό Π. Θ. Ράικοβιτς, στην Βιέννη, θα αναλάβη να του έγχειρίση τó ποσό, που αναλογεί για τὰ έξι σώματα της έγκυκλοπαιδείας, που παρήγγειλαν.

Τέλος, στις 11 Όκτ. 1829, από ένα αντίγραφο επιστολής⁵ του Κ. Καβάκου προς τόν Άντωνόπουλο μαθησίμω, ότι έφθασε ένα τμήμα των βιβλίων του Δ. Δάρβαρη στην Έλληνική Κοινότητα Βενετίας.

Έτσι κλείνει ή επικοινωνία, που είχαν τὰ διαφωτιστικά έγχειρίδια του Δ. Δάρβαρη με την αξιόλογη Έλληνική παροικία της Γαληνοτάτης.

1. Γ'κίνης - Μέξια, άρ. 700 : Έλλ. Ίνστ. Βενετίας, ΠΙ2/1927 (Γ' Πλουμίδη, Τα παλαιά βιβλία... ό.π., σ. 131). Η Έπιτομή Φυσικής εκδόθηκε τó έτος 1812.

2. Γ'κίνης - Μέξια άρ. 196. Τα Έγχειρίδιον Χριστιανικών εκδόθηκε τó έτος 1803.

3. Μ. Μανούσας κ, "Έκθεση πεπραγμένων...", Έησαυρίσματα 4, 1967, σ. 233.

4. Ό κ. Μανούσας, τόν ήρωα και εύχαριστίμω, μάς πληροφορεί ότι τὰ βιβλία αυτά, από ένα αντίτυπο των όποίων έστειλε και έδώρησε στην Ίννάδευ Βιβλιοθήκη, είναι :

α) Πρωτοπειρία άπλοέλληνηκή... Βιέννη 1818 [Γ'κίνης, 1090 = Έλλ. Ίνστ. Βενετίας ΚΠ 10γ/1927 - 1 (Πλουμίδη, σ. 132)].

β) Χειραγωγή εις την καλωγραφίαν, Βιέννη 1802 [Γ'κίνης 177 = Έλλ. Ίνστ. Βενετίας ΚΖ7/1927 (Πλουμίδη, σ. 128)].

γ) Πρόχειρος Άριθμητική, Βιέννη 1803 [Γ'κίνης 232 = Έλλ. Ίνστ. Βενετίας ΙΖ1/1927 (Πλουμίδη, σ. 129)].

δ) Σύντομος Γενική Ίστορία, τόμ. Α' - Β', Βιέννη 1817 - 1818 [Γ'κίνης, 1007, 1098 = Έλλ. Ίνστ. Βενετίας Π2/1927 (Πλουμίδη, σσ. 131, 132)].

5. Ιταλίο Άρχείο, busta 67, Carto relativo...

Α' ΕΠΙΣΤΟΛΗ

φ. 1^ο Τοῖς τιμιωτάτοις καὶ εὐγενεστάτοις Κυρίοις ἐπιστῖταις τῆς ἐν Βενετία Κοινότητος χαιρεῖν!

Διὰ τοῦ παρόντος μὲν Σῆς εἶδον τὴν χιροποιὴν εἶδησιν, ὅτι κατὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς ὑψηλῆς δικαστικῆς ἐγενε τέλος πάντων ἡ μωρασία τῶν παρὰ τοῦ μακαρίτου ἀδελφοῦ μου σοφολογιωτάτου Κ. Δημητρίου ἀφειθέριον βιβλίον, καὶ λείποντος τοῦ ἐπιτρόπου Σας Κυρίου Καβάνου, ὃν γλυκοχαιρεῖω, δὲν ἐπαυδύθη μέχρι τῆς σήμερον τὸ διὰ τὴν ἑλληνικὴν Σας σχολὴν διορισθὲν ἀνάλογον μέρος αὐτῶν, ἀλλὰ κάθε στιγμὴν ἔχει τὸ δίκαιον ἢ λογιότης τὸν νὰ τὸ παραλάβῃ κατὰ τὸ ἔσθθεν σχέδιον, στέλνοντάς τὸ πικρὸν αὐτοῦ ὑπογεγραμμένον πρωτότυπον εἰς ὅποιον ἄλλον φίλον Σας εἶδῶ ἀγαπᾶτε. Ὅθεν πικρακαλῶ μὲ πρόωτῃν πόσταν νὰ τὸ ἀκολουθήσητε καὶ νὰ μεταχειρισθῆτε ταῦτα τὰ βιβλία ἐν τῇ ὑμετέρῃ σχολῇ κατὰ τὴν διύταξιν τοῦ μακαρίτου ἀδελφοῦ μου.

Πρὸς τούτοις Σῆς εἶδομαι, ὅτι ἀπεφάσισαι νὰ ἐκδώσω διὰ τοῦ τύπου τὴν ἀπλοελληνικὴν ἐγκυκλοπαιδείαν τοῦ εἰρημέτου μακαρίτου ἀδελφοῦ μου, ὡς καὶ ἀπὸ τὴν ἔσθθεν προκήρυξίν μου πληροφοροεῖσθε, καὶ οὔσα καὶ αὐτὴ ἢ βιβλίος ἀναγκαιοτάτη διὰ τοὺς σπουδάζοντας νέους τοῦ γένους ἡμῶν, εἶμι εὐελπῆς, ὅτι καὶ ἡ ὑμετέρα Κοινότης θέλει συντρέξῃ τὸ κατὰ δύναμιν εἰς τὴν ἐκδοσὴν αὐτῆς, πικρακαλῶ ἡμῶν νὰ

φ. 1^ο μοὶ φανερώσητε τὴν ἀριθμὸν τῶν στοιμάτων, τὰ ὅποια ἀγαπᾶ νὰ ἔχη, διὰ νὰ ἐμπορέσω ἐν καιρῷ νὰ τὰ σημειώσω εἰς τὴν κατάλογον τῶν Σπουδουμένων ἐν τῷ τέλει τῆς βιβλίον. Ἴθρὸν δὲ μένω μὲ ἴσον τὸ σέβας.

Τῆς ὑμετέρας εὐγενείας

Προθυμότητος

Πέτρος ὁ Λάσβαρις

Βιέννα τῇ 12/24 Ἰανουαρίου 1829

Β' ΕΠΙΣΤΟΛΗ

φ. 1^ο Ἐκ Βενετίας τῇ 10 Φεβρουαρίου 1829.

Ἐλλογιμώτατε καὶ Ἐντιμώτατε Κύριε Πέτρος Λάσβαρις.

Βιέννη.

Ἐλάβομεν τὴν ἔντιμον ἐπιστολὴν σας τῆς 24 περὶ λθάντος Ἰανουαρίου καὶ εἶμεθα κατὰ πολλὰ εὐγνωμόνες εἰς τὴν φιλικὴν προθυμίαν σας διὰ τὴν ὁποίαν μῶς δίδετε ἀγγελίαν, περὶ τῆς μοιρώσεως τῶν βιβλίων

τῇ ἐδῶ Σχολῇ μας ὑφιστάμενων τιμῶν τοῦ μακαρίτου Κυρίου Λαοβάρους.

Μετὰ τόσην κλιμακίαν ἦν πρὸς ἡμᾶς ἐπέβητε, δὲν γινώσκωμεν τίνα κάλλιον νὰ πωρικαλέσωμεν πρὸς τὴν Ἐπιτιμότητά σας, τόσον διὰ τὴν παραλαβὴν ὡς καὶ διὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτῶν τῶν βιβλίων διὰ λαμβάνομεν τὸ τίμηρος νὰ σᾶς περισκεύσωμεν ἕσωθεν τὴν ρίσκου τοῦ ἐπιτιμίου μας Κυρίου Κασάκου (ὅστις σᾶς προσκυνεῖ) καμωμένην ἀπαράλλακτον κατὰ τὰ σχέδιον τὸ ὑποῖον μῦς ἐπέμεγατε. Ἐπειδὴ ὅμως ἐδῶ δὲν ἐβρίσκειται χωρὶς ἀσφαλισμένον τιμῆς ἐνὸς φιορνίου, εἰς τὸ ὅποῖον μῦς σημειώσετε νὰ γένη ἡ ρίσκου, σᾶς παρακαλοῦμεν ἢ νὰ σφραγίσετε εἰς ἄσφατον τὴν ἴδιαν ρίσκου, ἣτις εἶναι γραμμένη εἰς ἀπλοῦν χωρὶς ἢ νὰ ἐνώσετε μὲ αὐτὴν ἐν φύλλον τῆς ἀναλόγου τιμῆς· θέλετε λάβῃ πρῶτον τὴν κλιμακίαν νὰ φροντίσετε διὰ τὴν ὑπογραφήν δύο μαρτυρῶν πλησίον εἰς ἐκείνην τοῦ ἐπιτιμίου μας.

φ. 1^ο Περὶ δὲ τῆς ἐξαιματολῆς τῶν βιβλίων, αὐτὴ πρόκειται νὰ γένη διὰ Τριέστων πρὸς τὸν ἕκθ. Κυρίου Δημήτριον Κασάκου, φροντίζοντες ἔπειτα ἡμεῖς νὰ τὰ περιλάβωμεν ἀπ' ἐκεῖ ὅταν λάβωμεν πληροφορίαν τῆς ὑφιστάσεως των.

Παρακαλοῦμεν τὴν φιλίαν σας πρὸς τοῦτοις ν' ἀναλώσετε διὰ λογαριασμόν μας ἅλα τὰ ἔξοδα ἀναγκαῖα διὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, δίδων μας εἰδήσιν ἵνα σᾶς ἐμβιάσωμεν ὅσον τάχιστα.

Ἔβδωμεν μὲ μεγάλην εὐχαρίστησιν μας τὴν ἔκδοσιν, ἣν ἀπεφασίσατε νὰ κάμετε τῆς ἀπλολληρικῆς ἐγκυκλοπαιδείας τοῦ μακαρίτου τοῦ Ἀδαδέλφου σας βιβλίου ὑπερλιμύτιον διὰ τοὺς πρωτοπέλους, καὶ εἰς τὸ ὅποῖον ἀπεύδομεν προσθήκας καὶ εὐχαρίστησις νὰ συνδράμωμεν καὶ ἡμεῖς τὸ κατὰ δύναμιν. Αὐτὸ σᾶς παρακαλοῦμεν νὰ μῦς σημειώσετε διὰ συνδρομητικῶς ἐπ' ὀνόματι τοῦ σχολείου μας εἰς ἑξ ἀνάματα: σᾶς παρακαλοῦμεν ἵτι νὰ μῦς τιμήσετε μὲ πρωταγίας σας εἰς πᾶν ὅ,τι πρὸς ἐκδόσεσιν σας μῦς κηρύττε ἀξίους, ἐν ᾧ πλήρως ἐγνωμοσύνης σᾶς προσκυνοῦμεν καὶ μένομεν.

Κρίνομεν δὲ πρῆξιόν νὰ σᾶς εἴπωμεν νὰ φροντίσετε ὅτι τὰ βιβλία νὰ βαλῶσιν εἰς δυνατὰς κάσους, καὶ νὰ στερεωθῶσι καλά, διὰ νὰ μὴ κακοπάθωσιν εἰς τὸν χρόνον, βέβαιον ὅτι θέλετε λάβῃ περὶ ταύτου ὅλην τὴν φροντίδα.

Καὶ ἀθῆς

Οἱ ἐπιτιμῆται τοῦ γένους καὶ Ἐφοροὶ τοῦ Ἑλλ.
Φλαγγινωτοῦ Σχολείου
Emilio de Tiraldo
Ἀνδρέας Μουσταξόδης
Κωνστ. Κασάκος.

Γ' ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ

φ. 1^ο Τοῖς εὐγενεστάτοις καὶ τιμιωτάτοις κυρίοις Ἐπιστάταις τοῦ Γένους καὶ ἐφόροις τοῦ ἑλληνικοῦ Φλαγγωνικοῦ Σχολείου εἰς Βενετίαν.

Ἐλαβον ἐν καιρῷ τὴν εὐγενικὴν Σας ἀπὸ 10 Φεβρουαρίου πλὴν ἐξ αἰτίας τῆς κακοκαιρίας μάλιστα ταύτην τὴν ἑβδομάδα παρέλαβον κατὰ τὴν σταλλοεῖσάν μοι ἀποχρῆν τοῦ ἐπιτρόπου Σας κυρίου Καστίκου, ὃν φιλικῶς χαιρετῶ, ἀπὸ τῆν ἐδῶ Κοινότητα τὰ ἀνάλογον τῶν παρὰ τοῦ μακαρίτου ἀδελφοῦ μου ἀφελόντων βιβλίον, τὰ ὑποῖα καὶ εὐθὺς ἔστειλα κατὰ τὴν διαταγὴν Σας εἰς ἐν σανδουκίον ὑπὸ τὰ ἀντικρὸ σημεῖα¹ πρὸς τὸν ἐν Τριεστίνῳ κύριον Δημήτριον Καστίκου, γράφοντάς του νὰ ἀκολουθήσῃ δι' αὐτὸ τὴν θέλησίν Σας. Ἰξεύρετε δὲ ὅτι μερικὰ σῶματα ἀπὲρ δεμένων ἔπρεπε νὰ τὰ λάβω ἄδετα, καὶ διὰ τινὰ λευρὰ ὅπου ἐφάνησαν εἰς τὴν μοιρασίαν ἐπρόσθεσα ἐγὼ ἐκ τῶν ἄλλων βιβλίον τοῦ μακαρίτου ἀδελφοῦ μου μερικὰ σῶματα, ὅσον ἐπιτομὰς φυσικῆς καὶ ἔχειρδία χριστιανικά, διὰ τὰ μὴ ζημιώσῃται τὸ σχολεῖον Σας. Τὰ δὲ παρ' ἐμοῦ πληρωθέντα ἔξοδα αὐτῶν συμπληροῦνται κατὰ τὴν ἔσωθεν σημείωσιν 8 φιορ. 40 κρ. ἀγγυρᾶ.

Ἡ ἀπλοελληνικὴ ἐγκυκλοπαιδεία τοῦ μακαρίτου ἀδελφοῦ μου τυπώνεται πλέον ὡς καὶ ἀπὸ τὴν ἔσωθεν εἰδησίῃ μου βλέπετε εἰς τὸν Κατάλογον δὲ τῶν συνδρομητῶν θέλω σημειώσῃ κατὰ τὸν ὁρισμὸν

φ. 1^ο Σας | 6 σῶματα διὰ τὸ ὑμέτερον Ἑλληνικὸν Σχολεῖον² παρικυλιῶ ὅμως νὰ μοι φανερώσῃτε εἰς ποῖον ἔχω νὰ τὰ παραδώσω; ἐν τῇ μετιξὺ δὲ Σας ἀσπάζομαι ὡς εἰκὸς καὶ μένω διὰ παντός.

Τῆς ὑμετέρας εὐγενείας
Προθιμότητος
Πέτρος ὁ Δάσκαλος

Βιέννα τῇ 30 Μαρτίου/11 Ἀπριλίον 1829.

1. Στὸ ἀριστερὸ περιθώριον ὑπάρχει τὸ ἐξῆς σημεῖον:

Τ
ΜΚ
№6

Δ' ΕΠΙΣΤΟΛΗ

φ. 1^ο Διὰ Βιέννης. Ἐλλογιμώτατε Κύριε Πέτρο Δάρβαρι

Ἐκ Βενετίας τῆ 8 Μαΐου 1829.

Ἐλίθωμεν τὴν ἀκριβῆ ἐπιστολὴν σας 11 Ἀπριλίου παρελθόντος, καὶ μὲ εὐχαρίστησιν παρ' αὐτῆς ἐπληροφόρηθωμεν περὶ τῆς φιλικῆς σας προαιρέσεως εἰς τὰ τῶν βιβλίων ἀνηκότων τῷ Σχολείῳ μας· εἶδομεν καὶ τὴν διὰ Τριέστιων γενομένην ἀνάσιν αὐτῆν, δηλοποιούστας σας τὴν ἐπιθυμίαν κατ' αὐτὰς καὶ εἶδον. Ἐνθουσιάζοντες δὲ κατὰ πολλὰ εἰς τὴν καλοκαυχώμεν σας, προσφύγομεν καὶ ἡμεῖς πρὸς τὴν Ἐλλογιμότητά σας τὰς ἀπηρεσίας μας, εἰς πᾶν ὅτι δυναθῶμεν νὰ σᾶς ἀφελῶσμεν. Ὁ αὐτοῦ Κύριος Π. Θ. Ράϊκοσιτζ ἔλαβε παρεγγελλέν νὰ σᾶς μετρήσῃ τὰ κατὰ τὴν ἐπιτοκλεισθεῖσαν σημεῖωσιν ἔξοδά σας διὰ τὰ εἰρημένια βιβλία, εἰς ἀγγυρῶ φων. 8.10. Ὁ ἴδιος φίλος θέλει παρομοίως σᾶς πληρώσῃ τὴν ἀνάλογον ποσότητα διὰ ἕξ σόματα τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας σας εἰς τὴν ὁποίαν εἴμεθα Συνδρομητῆς, πρὸς φων. 2.6 τὸ ἀντέτακτον ὡς ἡ προκήρυξις. Ἀντὰ τὰ βιβλία παρακαλοῦμεν νὰ ἐγχευήσαστε τῷ ἰδίῳ Κυρίῳ Ράϊκοσιτζ, ὅστις θέλει φροντίσῃ διὰ τὴν ἐξαποστολὴν των δι' εἶδον.

Προσκαυοῦντες σας δὲ ἐν ταύτῳ μέτρον

Ἔτε τις προσταγῆς σας

(Ὁ Ἐπιστάται τοῦ γένους καὶ Ἔφοροι τοῦ

Ἐλληνοκαὶ Φλυγγιωτικοῦ Σχολείου

Αἰμίλιος Τσιπλίδης, Ἀνδρέας Μουστοξόδης, Κωνστ. Καβάνης.

* Ἀθήναι

Ε. Θ. ΣΟΥΤΑΟΓΙΑΝΝΙΣ